

Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*

Aykut Kibritçioğlu **

Özet

Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir. Söz konusu krizlerin ortaya çıkışı ve olası sonuçlarının bir ülkedeki politik istikrarsızlıkla yakından ilişkili olduğu genelde kabul edilen bir görüştür. Bu çalışmanın ilk temel amacı; somut bir ekonomik kriz tanımı ve sınıflandırmasından yola çıkılarak Türkiye’de 1969-2001 döneminde yaşanan en önemli enflasyon, reel sektör ve döviz krizlerinin hangi hükümetler zamanında ortaya çıktığının istatistiksel olarak aylık veriler yardımıyla saptanmasıdır. Bu amaçla, makalede birer enflasyon krizi, reel kriz ve döviz piyasası baskı endeksi oluşturulacak ve bunlar, mevcut çalışmada henüz herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi ayrıca araştırılmaksızın, ülkedeki politik istikrarsızlığın önemli bir göstergesi olduğu kabul edilen hükümet değişim dönemleri ile kabaca karşılaştırılacaktır. Çalışmada ikinci olarak; önceden hesaplanan üç ekonomik baskı veya kriz endeksinin yardımıyla 1978-2001 dönemi için birer stagflasyonist baskı ve genel ekonomik kriz endeksi türetilmesi amaçlanmaktadır. Bu iki endeksteki aşırı dalgalanmalar, stagflasyon krizi ve genel ekonomik kriz dönemlerinin saptanması amacıyla kullanılacaktır.

JEL Sınıflandırması: C49, E31, E32, E66, F31, N25, P16

Anahtar Sözcükler: Ekonomik kriz, enflasyon, reel sektör krizi, döviz krizi, politik istikrarsızlık, Türkiye ekonomisi

İlk Taslak: Champaign, 11 Aralık 2001

* Bu makale, *Yeni Türkiye Dergisi*’nin Ekonomik Kriz Özel Sayısı’nda yayınlanmak üzere hazırlanmıştır. Her türlü eleştiri ve önerilerinizi yazara kibritci@politics.ankara.edu.tr adresinden iletebilirsiniz.

** Doç Dr., AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü’nde öğretim üyesi ve University of Illinois at Urbana-Champaign’de konuk araştırmacı, İnternet: <http://politics.ankara.edu.tr/~kibritci/>.

Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001

1. Giriş

Türkiye’de 27 Ekim 1965 ile 31 Aralık 2001 tarihleri arasındaki 37 yılı aşkın süre içinde toplam 28 hükümet göreve gelmiş, bunlar ortalama 16’şar ay kadar işbaşında kalmış ve söz konusu hükümet değişikliklerinin yalnızca yedi tanesi genel seçimler sonucunda gerçekleşmiştir. Ülkedeki politik istikrarsızlığın tek olmasa bile görece en açık göstergesi durumundaki bu veriler, yalnızca siyaset bilimciler değil iktisatçılar için de, örneğin Türkiye’deki makroekonomik dengesizliklerin sebeplerinin anlaşılması ve analizinde mutlaka dikkate alınması gereken çok önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çalışmanın ilk temel amacı; somut bir ekonomik kriz tanımı ve sınıflandırmasından yola çıkılarak Türkiye’de 1969-2001 döneminde yaşanan en önemli enflasyon, reel sektör ve döviz krizlerinin hangi hükümetler zamanında ortaya çıktığının istatistiksel olarak aylık veriler yardımıyla saptanmasıdır. Bu amaçla, makalede birer enflasyon krizi, reel kriz ve döviz piyasası baskı endeksi oluşturulacak ve bunlar, mevcut çalışmada henüz herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi ayrıca araştırılmaksızın, ülkedeki politik istikrarsızlığın önemli bir göstergesi olduğu kabul edilen hükümet değişim dönemleri ile kabaca karşılaştırılacaktır. Çalışmada ikinci olarak; önceden hesaplanan üç ekonomik baskı veya kriz endeksinin yardımıyla 1978-2001 dönemi için birer stagflasyonist dönem ve genel ekonomik kriz endeksi türetilmesi amaçlanmaktadır. Bu iki endeksteeki aşırı dalgalanmalar, stagflasyon krizi ve genel ekonomik kriz dönemlerinin saptanması amacıyla kullanılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ekonomik krizlerle ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmekte, üçüncü bölümde yukarıda sözü endeksler oluşturulup kriz dönemleri saptanmakta, sonuç düşünceleri ise dördüncü bölümde özetlenmekte ve ayrıca, konuyla ilgilenen diğer araştırmacılar için bazı ipuçlarına değinilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir. Belli başlı makroekonomik kriz türlerini, Şekil 1’de olduğu gibi, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında toplayabiliriz. Reel

krizler; mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkar. Mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları ise, bilindiği üzere, enflasyon olarak adlandırılır. Eğer bu artışlar belirli bir sınırnın üstündeysen, buna enflasyon krizi diyebiliriz. Bir ekonomide genel fiyat düzeyindeki sürekli artışlar Türkiye’de olduğu gibi inatçı bir karakter kazanıp yüksek oranlarda seyrediyorsa, buna da bazen iktisatçılar kronik enflasyon adını vermektedir.

[Şekil 1]

Enflasyon; mal ve hizmet piyasasındaki toplam talep artışlarından kaynaklanan pozitif (parasal) şoklar ve toplam arz cephesinden kaynaklanan negatif (reel) şoklar ile, birtakım fiyat uyum etkenleri ve politik/kurumsal dinamik süreçlerin birlikte işleyişi sonucunda ortaya çıkan bir sonuçtur (Kibritçioğlu, 2002). Bu bakımdan, ekonominin genel fiyat düzeyi üzerinde sadece ve sadece “sürekli” artırıcı baskılar yaratan (yani, havalarm ilgili yılda kötü gitmesi veya ham petrol fiyatlarının aniden yükselmesi gibi, bir seferlik olmayan) etkenler üzerinde yoğunlaşarak anlaşılabilir. Bu sürekli enflasyonist baskı veya şokları yaratan etkenlerin arasında; para arzı genişlemesi tarafından takip edilen sürekli ve yüksek kamu kesimi açıkları, ithal girdi fiyatlarında artışlar yaratarak üretimi olumsuz etkileyen sürekli döviz kuru artışları ve ekonomik birimlerin yüksek enflasyon bekleyişleri gibi geçici olmayan çeşitli etkenlerin yanısıra, ülkedeki uzun süreli politik istirsizlik ve hükümetin enflasyonu düşürme konusundaki istek, kararlılık ve becerisine kamuoyunca yeterince güven duyulmaması (düşük kredibilite) gibi etkenler de sayılabilir.

Finansal krizler ise; döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen (batık) kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilebilir.

Döviz krizlerinin (currency crises) belirleyicileri şu beş grup altında toplanabilir: (1) Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları, (2) Finansal altyapının yetersizliği, (3) Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetric enformasyon olgusu, (4) Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve önsezgileri ve (5) Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler. Denilebilir ki, hemen her döviz krizinin öncesinde, bu beş grupta yer alan etkenlerin bir veya birkaçı, belirli bir süredir değer yitirmesi gerektiği halde hâlâ hiç veya yeterince değer yitirmemiş bulunan bir ulusal paraya karşı ekonomik ajanlarca spekülasyon saldırı başlatılmasına yol açmaktadır. Daha sonra da, yerli paradan dövize doğru kaçışla birlikte mevcut döviz kuru üzerinde kendini gösteren bu baskı, ilgili ülkenin iktisat politikası kararı alıcıları tarafından ya merkez bankası rezervesinde ciddi bir erime göze alınarak, ya büyük bir

devalüasyonla, ya yurtiçi faiz hadleri önemli ölçülerde yükseltilerek, ya da bu üç politikanın iki veya üçünün uygun bir bileşimi tercih edilerek karşılanmaktadır. Burada, güçlü bir spekülatif saldırı karşısında hükümetin alacağı ilgili politika kararı geciktikçe finansal baskının da giderek büyüyeceği ve böylece döviz krizinin daha da derinleşeceği yani daha yüksek oranlı bir devalüasyon, faiz artışı ve/veya rezerv kayıpları ile sonuçlanacağı ortadadır. İşte bu nedenle, günümüzde pek çok iktisatçı, döviz piyasasındaki baskının derecesini ölçmek ve kriz dönemlerini saptayabilmek için; (1) yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri olarak tanımlanan döviz kurunun aylık artış oranının, (2) merkez bankası döviz rezervi artış oranının negatifinin ve (3) yurtiçi ve yurtdışı faiz haddi farkının bir tür ağırlıklı ortalaması olarak tanımladıkları bir döviz piyasası baskı (DPB) endeksi hesaplamaktadır. Endeks içinde bir serinin diğerlerine göre daha baskın çıkması riskini önlemek için, hesaplamada üç değişkenin istatistiksel olarak standardize edilmiş değerlerinin kullanılması oldukça yaygındır ve kimi iktisatçılar, yeni gelişen ekonomiler için faiz haddi verilerinin pek sağlıklı olmadığı düşüncesiyle, endekslerinde yalnızca ilk iki değişkene yer vermektedir.¹ Kur artışı ve rezerv azalışlarına dayalı benzer bir DPB endeksi, gelecek bölümde Türkiye ekonomisi için hesaplanacaktır. Ayrıca, reel sanayi üretimindeki 12’şer aylık artışlar ile tüketici fiyatlarındaki aylık artışların standardize edilmiş değerleri kullanılarak, Türkiye’de gerçekleşen reel sektör ve enflasyon krizlerinin zamanlamaları da yakından incelenecektir.

3. Krizlerin Ölçüsü ve Kriz Dönemlerinin Saptanması

Türkiye ekonomisi, özellikle 1970’lerdeki iki büyük petrol fiyatı şokunun ve uygulanan tutarsız para ve maliye politikalarının etkisiyle girdiği derin ödemeler dengesi krizi sonucunda ciddi üretim gerilemeleri ve giderek hızlanan bir enflasyon olgusuyla karşı karşıya kalmıştır.² Dönemin hükümeti, ünlü 24 Ocak 1980 kararlarıyla hem kısa dönemde enflasyonu düşürmeyi hem de uzun dönemde ekonomiyi aşamalı olarak serbestleştirmeyi hedeflemeye yönelik bir dizi önlemler alınca, Türkiye ekonomisi de hızlı bir dışa açılma sürecine girmiştir. Bir yanda Mayıs 1981’den başlayarak döviz kurlarının oluşumunda daha esnek bir kur oluşum sistemine doğru ilerlenirken, diğer yandan da 1980-1982 döneminde alınan bir dizi kararlar iç finansal liberalizasyona başlanmış; ancak, hukuksal altyapı zayıflıklarının da etkisiyle bu süreç “bankerler krizi” diye adlandırılan büyük bir kriz ile ciddi yara almıştır. Öte yandan, özellikle Haziran 1984 ve Ağustos 1989’da alınan iktisat politikası kararlarıyla, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırabilmelerine imkan tanımak da dahil olmak üzere köklü dış finansal liberalizasyon önlemleri

yürürlüğe koyulmuştur. 1989 yılından sonra yüksek kamu kesimi açıkları, yüksek yurtiçi faiz hadleri, hızlı kısa vadeli sermaye girişleri ve düşük kur artışları ile ekonomi giderek daha fazla “sıcak para” bağımlısı bir duruma düşmüştür. Biriken kamu kesimi iç borçlarının sürdürülemezliği Aralık 1993 – Nisan 1994 finansal kriziyle açık biçimde ortaya çıktığı halde, benzer politikalara daha sonraları da devam edilmesi sonucunda ekonomi Kasım-Aralık 2000 ve Şubat-Mart 2001 aylarında şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru krizi ile karşı karşıya kalmış ve bu süreçte, politik gerginlikler de oldukça ön plana çıkmıştır.³ Öte yandan, 2000 yılı başında kamuoyunun da büyük desteği alınarak başlatılan ve üç yıl uygulanmak üzere tasarlanan, döviz kuruna dayalı istikrar ve yeniden yapılanma programı, 2001 yılı başlarında terk edilerek programda revizyona başvurulmuştur.

Sonuç olarak, 1970’lerin sonlarındaki derin ödemeler dengesi krizini dışarıya açılarak atlatan ve 1980’de yüzde 100’ün üstüne kadar çıkan yıllık enflasyon oranlarını bir ara yüzde 30’lara kadar geriletmeyi başaran Türkiye, görece esnek bir döviz kuru sisteminin uygulandığı 1980 sonrası dönemde hem çok sık döviz (kuru) krizleriye karşılaşmaya başlamış hem de enflasyonu bir türlü kalıcı biçimde geriletmeyi başaramamıştır.⁴ Türkiye, 1990’ların ikinci yarısında dünyada enflasyon oranları genelde bir düşüşe girmeye başladığı halde, hiperenflasyona da kaymaksızın küresel deflasyon döneminin ciddi bir istisnasını oluşturmaya başlamıştır (bak. Şekil 2).

[Şekil 2]

Türkiye için 1969-2001 döneminde gerçekleşen aylık enflasyon oranları Şekil 3’te, Türk Lirası / ABD Doları döviz kurları ise Şekil 4’te gösterilmiştir. Her iki şekildeki gri dik çubuklar, Türkiye’deki hükümet değişikliği aylarını göstermektedir. Özellikle aylık enflasyon oranlarında 1980’den itibaren meydana gelen yapısal değişikliğe paralel olarak gerçekleşen sıçramaya dikkat çekmek için, Şekil 3’te 1980 öncesi ve sonrası için dönem ortalamaları iki ayrı yatay eğriyle gösterilmiştir.

[Şekil 3] ve [Şekil 4]

Sanayi üretim endeksinde Ocak 1978 – Ekim 2001 döneminde gerçekleşen 12’şer aylık ve tüketici fiyat endeksinde Şubat 1969 – Kasım 2001 döneminde meydana gelen aylık değişmelerin standardize edilmiş değerleri Şekil 5’te görülmektedir. Şekil 5’te ayrıca, standartlaştırılmış nominal TL / ABD Doları kuru artış oranları ile Merkez Bankası döviz rezervindeki standardize azalış oranlarının bir aritmetik ortalaması olarak tanımlanan döviz piyasası baskı endeksi de verilmiştir. Şekil 5’teki her üç grafikteki yatay eğriler, ilgili kriz dönemlerini saptayabilmek için oluşturulan eşik değerlerini göstermektedir. Buna göre, standartlaştırılmış yıllık reel sanayi üretim artışlarının

eşik değerinin altına indiği dönemler reel krizleri,⁵ standartlaştırılmış aylık enflasyon oranlarının ilgili eşik değerlerinin üstüne çıktığı aylar enflasyon krizlerini, döviz piyasası baskı endeksinin eşiği aştığı aylar ise döviz krizlerini göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, enflasyon krizlerinin saptanması için, yukarıda belirtilen gerekçeye dayanarak, 1980 öncesi ve sonrası için iki ayrı eşik değeri saptanmış olmasındır. Eğer bu yapılmamış olsaydı, 1969-2001 döneminin tamamı için seçilecek tek eşik değeri 1969-1979 için uygulanmış olan eşik değerinden daha yüksek olacağı için; bunun, enflasyon krizlerinin çok büyük bir bölümünün sanki gerçekten 1980-2001 döneminde yaşanmış olduğu gibi yanıltıcı bir sonuca yol açacağı açıktır. Reel üretim artışı ve döviz piyasası baskı endeksi için ise, serilerin dönemsel ortalamalarında yapısal bir kayma varmış gibi gözükmediği için benzer bir ikili eşik uygulamasına gidilmemiştir.

[Şekil 5]

Şekil 5'teki hesaplamalara göre saptanan reel kriz, enflasyon krizi ve döviz krizi dönemleri, Şekil 6'da Türkiye'deki hükümet değişikliği ayları ile karşılaştırılmalı olarak sergilenmiştir. Reel krizlerin diğer iki kriz türüne göre daha seyrek ama belirli dönemlerde yoğunlaşarak gerçekteleşmiş gözükmesinin bir sebebi, reel krizlerin saptanmasında tanım gereği aylık değil yıllık artış oranlarının dikkate alınmış olmasıdır.

[Şekil 6]

Yapılacak kaba bir görsel incelemeye göre, Şekil 6'daki üç kriz türünün aşağı yukarı aynı zamanlarda gerçekteleştiği dönemler olarak 1978-1980, 1991, 1994 ve 2001 yılları dikkat çekmektedir. Ancak, bu konuda daha net ve ek bilgi edinebilmek için, Şekil 5'teki üç endeksten, yeni iki bileşik endeks daha türetilir. Bunlardan birincisi, standartlaştırılmış yıllık reel sanayi üretim endeksinin negatifini ile, standartlaştırılmış aylık enflasyon oranlarının aritmetik ortalaması olarak hesaplanan stagflasyon (enflasyon + durgunluk) krizi endeksidir. Enflasyon krizleri ile reel durgunluk krizlerinin görece daha çok çakıştığı dönemler, yukarıdaki yöntemle uyumlu bir biçimde belirlenen bir eşik değeri yardımıyla, Şekil 8'deki dönemler olarak saptanmıştır. İkinci olarak ise, genel bir makroekonomik kriz endeksi elde etmek amacıyla; standartlaştırılmış yıllık reel sanayi üretim endeksinin negatifini, standartlaştırılmış aylık enflasyon oranları ve döviz piyasası baskı endeksinin aritmetik ortalaması olarak tanımlanan bir bileşik endekstir. Bu genel ekonomik kriz eğrisinin seyri, ilgili eşik değeri ile birlikte ve hükümet değişim aylarıyla karşılaştırılmalı olarak Şekil 7'de gösterilmiştir. Endekse ve ilgili eşik değerlerine göre belirlenen genel makroekonomik kriz dönemleri ise yine Şekil 8'de verilmiştir.

[*Şekil 7*] ve [*Şekil 8*]

DİE'den temin edilebilen sanayi üretim endeksi verilerinin 1977'den başlıyor olması nedeniyle ancak Ocak 1978 – Ekim 2001 ayları için saptanabilen belli başlı yoğun stagflasyon krizi dönemleri Mart-Nisan 1978, Eylül 1979 – Mayıs 1980, Ocak 1988, Kasım 1988 – Nisan 1989, Şubat 1994 – Ocak 1995, Ocak-Ekim 1999 ve Mart-Mayıs 2001 ayları olarak ortaya çıkmaktadır. Genel makroekonomik istikrarın en çok bozulduğu dönemler olarak ise, stagflasyon endeksinin işaret ettiği dönemlere ek olarak, Ocak 1985 ve Ocak 1991 ayları gibi gözükmektedir. Söz konusu krizlerin ortaya çıkışında, bu bölümün başında kısaca değinilen makroekonomik gelişmelerin ve 1991 Körfez krizi ile 1999 depremlerinin büyük rol oynadığı söylenebilir. Öte yandan, bütün bu kriz dönemlerinin hangi hükümetler dönemine rastladığı da, Tablo 1'den kolayca bulunabilir. Ancak, makroekonomik krizler ile politik istikrarsızlık arasındaki olası sebep-sonuç ilişkilerinin dinamik analizi, bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

[*Tablo 1*]

4. Sonuç Düşünceleri

Her aylık reel üretim gerilemesinin bir kriz olarak yorumlanamayacağı açık olduğu gibi, belirli bir sınırı aşmayan her aylık enflasyon hızlanışının, kur sıçramasının veya döviz rezervi gerilemesinin enflasyon veya döviz krizi olarak görülemeyeceği de açıktır. Bu nedenle, bu çalışmada, somut bir kriz tanımı ve sınıflandırmasından yola çıkılarak Türkiye'de 1969-2001 yıllarındaki en ciddi kriz dönemleri saptanmaya çalışılmıştır. Oluşturulmuş olan endekslerdeki hangi değişmelerin kriz hangilerininse kriz değil diye nitelendirileceği, seçilecek eşik değerlerinin düzeyinden oldukça etkilense bile, bu tür bir başlangıç yapılması, kanımca oldukça yararlıdır.

Öte yandan, genel kabul gören bir görüşe göre, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de politik istikrarsızlıkla makroekonomik istikrarsızlık arasında çok yakın bir ilişki bulunuyor olmalıdır. Okuduğunuz çalışmanın sonuçlarına göre, bu ilişkinin daha ayrıntılı araştırılması gerektiği ortadadır. Nedenselliğin yönünün hangisinden diğerine doğru daha güçlü olduğu veya aralarındaki etkileşimin iki yönlü mü olduğu hakkında pek net bir fikir vermese de, burada yapılmış olan kaba istatistiksel değerlendirmeler, Türkiye'deki politik istikrarsızlıkla makroekonomik krizler arasında, yakın bir ilişki bulunduğu görüşünün kolayca yabana atılmaması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bundan sonra yapılması gereken, ekonomik ve politik krizlerin kökenleri ve etkileşimlerinin dinamik bir yaklaşımla daha ayrıntılı biçimde ele alınmasıdır. Gerek Türkiye'deki hükümet değişikliklerinin açıklanmasında enflasyon, durgunluk, bankacılık ve döviz krizlerinin, gerekse kriz

derecesine varan makroekonomik istikrarsızlıkların açıklanmasında politik istikrarsızlığın rolünün mutlaka eşanlı olarak daha ayrıntılı modellenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Hem Türkiye'deki kronik enflasyon ile reel ve finansal krizlerin kökenlerinin ve aralarındaki karşılıklı ilişkilerin derece ve yönünün araştırılmasında, hem de enflasyonu düşürme programlarının başarı ve başarısızlıklarının incelenmesinde, Öniş (1997), Özatay (1999), Ergun (2000), Tutar ve Tansel (2001) ve Yılmaz (2001) gibi, politik süreçlerin rolüne açıkça yer veren yeni çalışmalara gereksinim bulunmaktadır. İktisatçılar, siyaset bilimciler ve toplumbilimciler arasında disiplinler-arası işbirliği gereği ise, gelecekteki çalışmaların başarısı için yararlı ve hatta kaçınılmaz gibi gözükmektedir.

Notlar

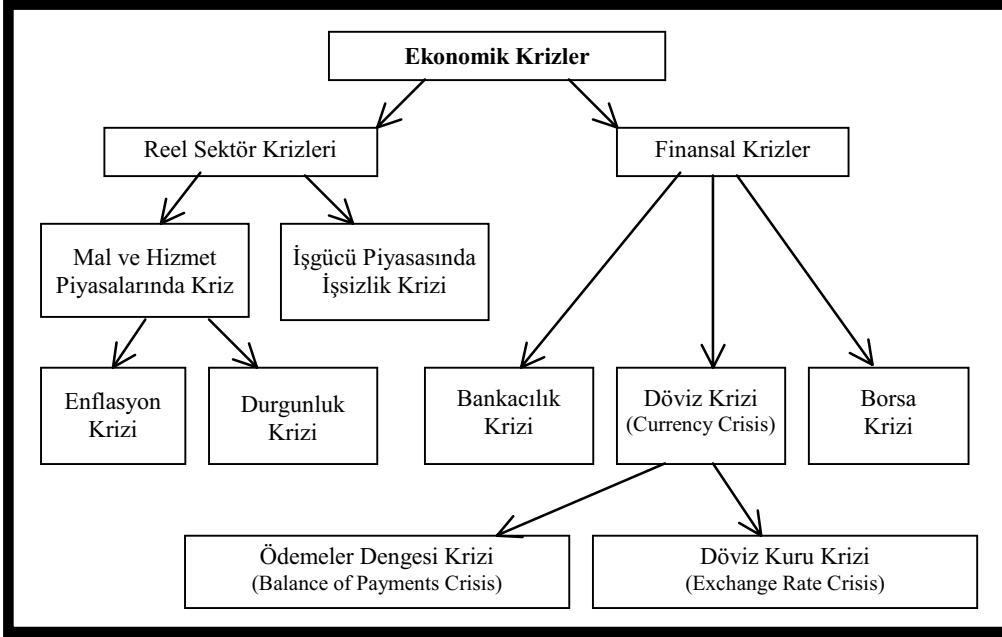
- ¹ Konuyla ilgili literatür hakkındaki ayrıntılı iki değerlendirme için bak. Kibritçioğlu (2000) ve Edison (2000).
- ² 1980-2001 döneminde Türkiye'deki makroekonomik gelişmelerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bak. Ertuğrul ve Selçuk (2002).
- ³ 2000-2001 finansal krizlerinin oluşumuyla ilgili ayrıntılı iki değerlendirme için bak. Alper (2001) ve Ertuğrul ve Selçuk (2002).
- ⁴ Türkiye'deki enflasyonun kökenleriyle ilgili akademik çalışmaların ayrıntılı bir değerlendirmesi için Kibritçioğlu (2002)'ye, konuyla ilgili kapsamlı bir internet arşivi için ise <http://politics.ankara.edu.tr/~kibritci/inflation/> adresine bakılması tavsiye edilir. Ayrıca, genelde dünyadaki hiperenflasyon ve yüksek enflasyon olgusuyla ilgili yeni ve ayrıntılı bir çalışma için bak. Fischer et al. (2001).
- ⁵ Yaygın bir tanıma göre, eğer bir ülkenin reel gayrisafi yurtiçi hasılasının büyüme oranı birbirini izleyen iki üç aylık dönemde negatif olursa, ekonomi durgunluğa (recession) girmiş demektir. Ancak, literatürdeki farklı durgunluk tanımlarından hangisinin daha doğru veya iyi olduğu konusu tartışmalı ve muğlaktır. Bu makalede benimsenen yöntemeye göre; 1978-2001 dönemi için aylık sanayi üretimindeki yıllık artışlar itibariyle en uç üretim gerilemelerini saptamaya dayalı bir durgunluk krizi veya reel kriz tanımından yola çıkılmaktadır.

Kaynakça

- Alper, Emre (2001). The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong? *Russian and East European Finance and Trade*, 37 (6): 54-75.
- Edison, Hali J. (2000). Do Indicators of Financial Crises Work? An Evaluation of An Early Warning System. Board of Governors of the Federal Reserve System, *International Finance Discussion Papers*, No. 675.
- Ergun, Mine (2000). Electoral Political Business Cycles in Emerging Markets: Evidence from Turkey. *Russian and East European Finance and Trade*, 36 (6): 6-32.
- Ertuğrul, Ahmet ve Faruk Selçuk (2002). Turkish Economy: 1980-2001. İçinde yayınlanacağı kitap: Kibritçioğlu et al. (ed.) (2002).

- Fischer, Stanley, Ratna Sahay ve Carlos A. Végh (2001). Modern Hyper- and High Inflation. *Journal of Economic Literature*'da yayınlanmak üzere hazırlanan makale.
- Kibritçioğlu, Aykut (2002). Causes of Inflation in Turkey: A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation. İçinde yayınlanacağı kitap: Kibritçioğlu et al. (ed.) (2002).
- Kibritçioğlu, Aykut, Libby Rittenberg ve Faruk Selçuk (ed.) (2002). *Inflation and Disinflation in Turkey*. Aldershot: Ashgate, yakında yayınlanacak.
- Kibritçioğlu, Bengi (2000). *Finansal Krizler, Belirleyicileri, Öngörülebilirliği ve Yayılma Etkisi*. Ankara: Hazine Müsteşarlığı, yayınlanmamış uzmanlık tezi.
- Öniş, Ziya (1997). Democracy, Populism and Chronic Inflation in Turkey: The Post Liberalization Experience. *Yapı Kredi Economic Review*, 8 (1): 33-50.
- Özatay, Fatih (1999). Populist Policies and the Role of Economic Institutions in the Performance of the Turkish Economy. *Yapı Kredi Economic Review*, 10 (1): 13-26.
- Tutar, İbrahim and Aysıt Tansel (2001). Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficits in Turkey. METU-ERC *Working Papers*, No. 2019.
- Yılmaz, Kamil (2001). Political Elites and the Delay in Stabilization. İstanbul: Koç Üniversitesi, yayınlanmamış çalışma.

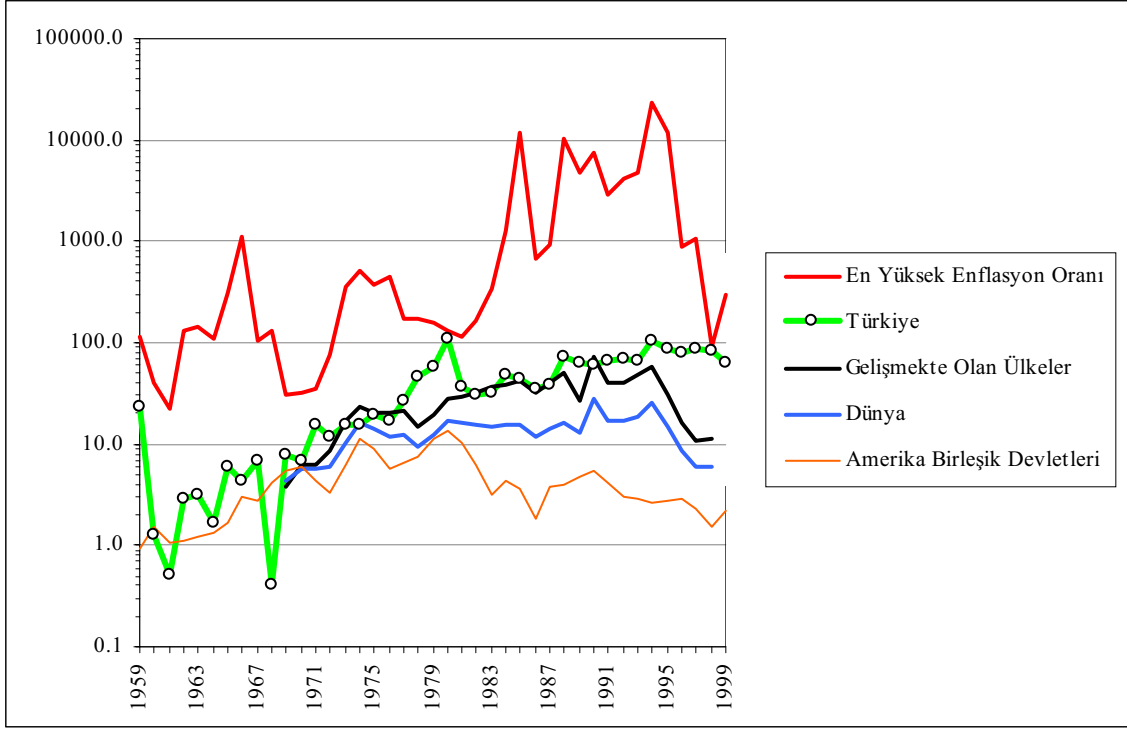
Tablo ve Şekiller

Şekil 1: Temel Makroekonomik Krizlerin Sınıflandırması

Kaynak: Kibritçioğlu (2000)'den kısmen yeniden düzenlenerek aktarılmıştır.

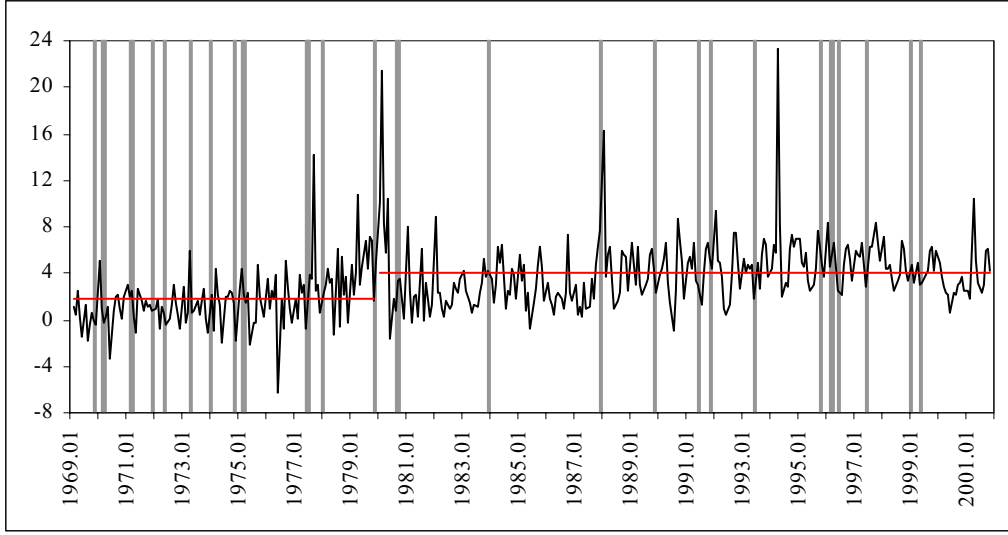
Açıklama: Bu çalışmada, döviz krizleri, Kibritçioğlu (2000) tarafından önerilen isimlendirmeye uygun biçimde, ödemeler dengesi krizleri ve döviz kuru krizleri olarak iki ayrı başlık altında sınıflandırılmaktadır. Böylelikle, sabit kur sistemi uygulanan ülkelerdeki döviz krizleri, ödemeler dengesi krizi diye adlandırılarak dikkat döviz rezervi azalmalarına çekilirken, esnek kur sistemi uygulanan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilerek, dikkat rezerv azalmaları yerine kur değişimlerine çekilmiş olmaktadır.

Şekil 2: Türkiye ve Dünya’da Tüketici Fiyatları Enflasyonu (yıllık % değişmeler, logaritmik ölçek, 1959-1999)

Kaynak: IMF, *International Financial Statistics*, CD-ROM versiyonu.

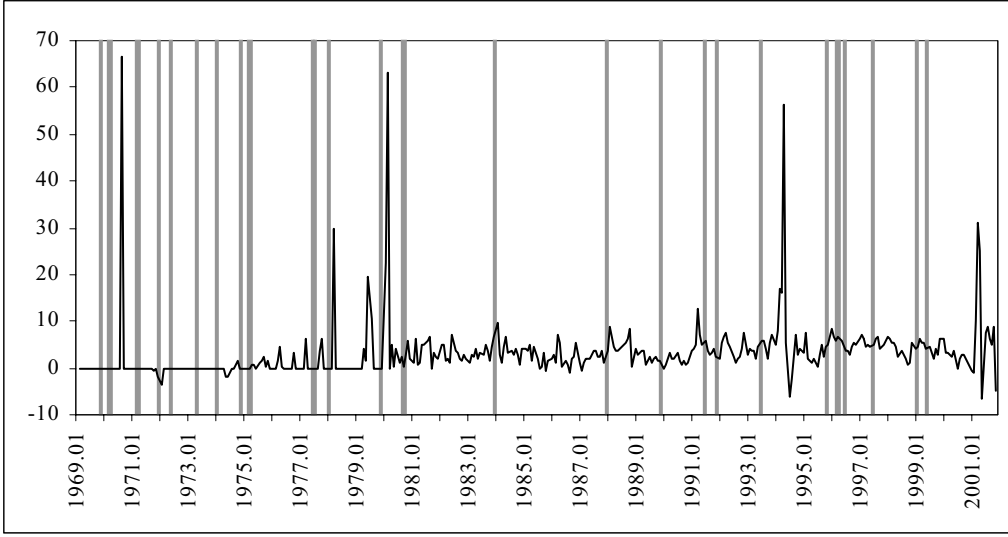
Açıklama: Yukarıdaki grafikteki en yüksek enflasyon oranı eğrisi, ilgili her bir yıl için dünyada gerçekleşen maksimum ulusal enflasyon oranını göstermektedir.

Şekil 3: Türkiye’de Aylık Tüketici Fiyatları Enflasyonu ve Politik İstikrar

Kaynak: DİE, TCMB, IMF; yazarın kendi hesaplamaları.

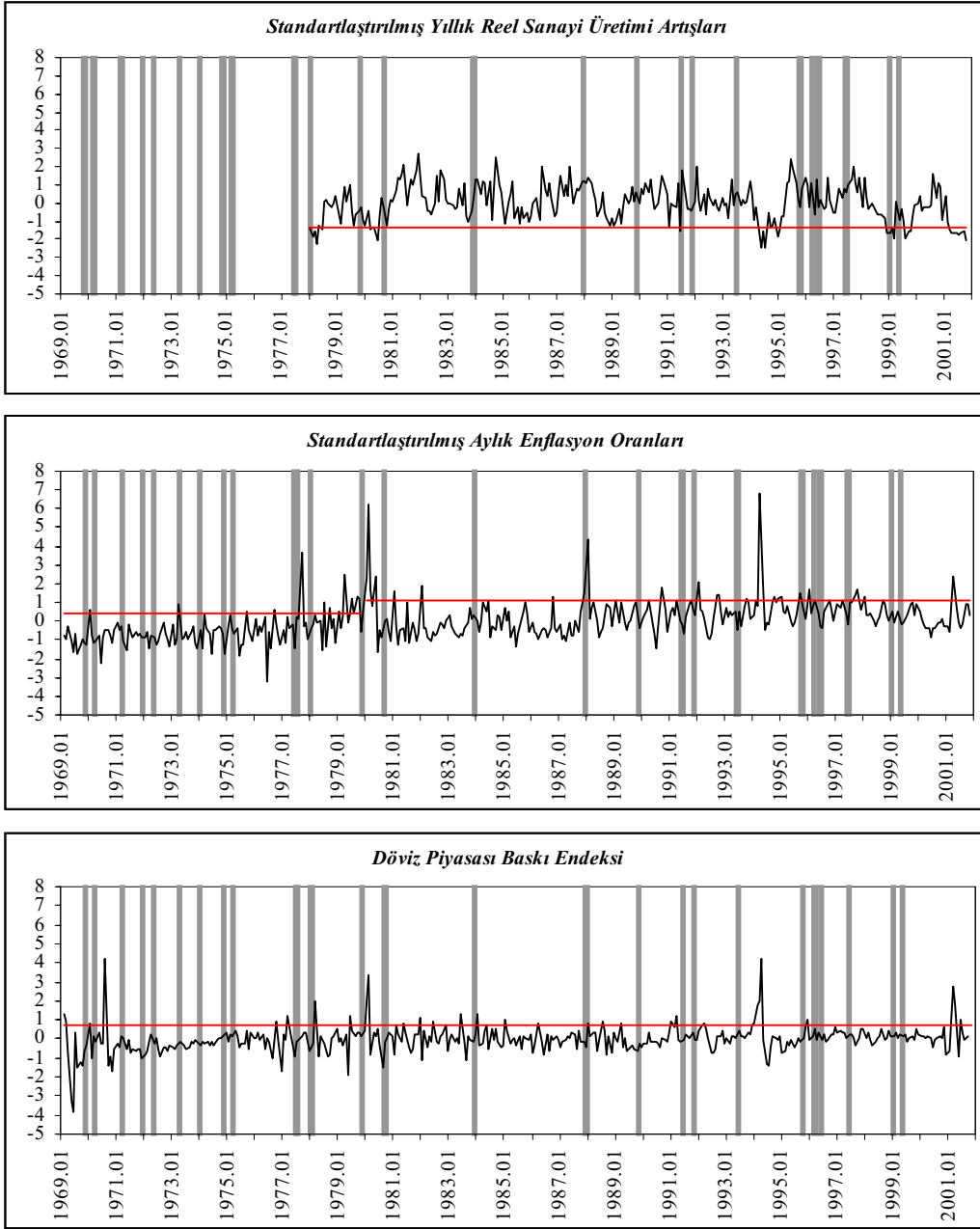
Açıklama: Yukarıdaki grafikteki eğrinin gösterdiği aylık yüzde değişimler, IMF *International Financial Statistics* CD-ROM’undan ve TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi aracılığıyla DİE’den temin edilen farklı bazdaki tüketici fiyat endeksleri yardımıyla hesaplanmıştır. Grafikteki gri dik çubuklar Türkiye’deki hükümet değişikliği aylarını göstermektedir. Enflasyon eğrisinin ortasından geçen iki yatay eğri ise, sırasıyla Şubat 1969 – Aralık 1979 ve Ocak 1980 – Kasım 2001 dönemleri için ortalama aylık enflasyon oranlarını göstermektedir.

Şekil 4: Dolar Kurundaki Aylık Nominal Değişmeler ve Politik İstikrar

Kaynak: TCMB ve IMF; yazarın kendi hesaplamaları.

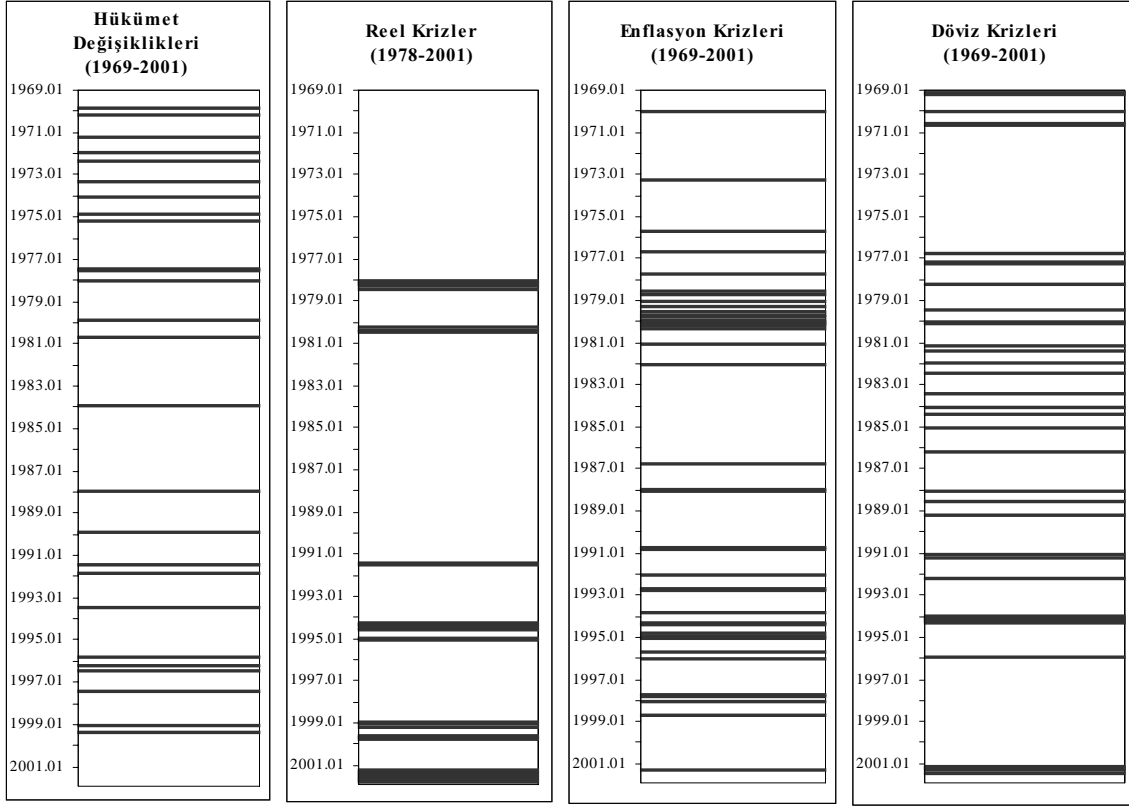
Açıklama: Yukarıdaki grafikteki eğrinin gösterdiği aylık yüzde değişmeler, IMF *International Financial Statistics* CD-ROM'undan ve TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilen aylık ortalama TL/ABD Doları kurları yardımıyla Şubat 1969 – Kasım 2001 dönemi için hesaplanmıştır. Grafikteki gri dik çubuklar Türkiye'deki hükümet değişikliği aylarını göstermektedir.

Şekil 5: Türkiye Ekonomisi İçin Reel Üretim Artışı, Enflasyon ve Döviz Piyasası Baskı Endeksleri

Kaynak: DİE, TCMB, IMF ve TBMM; yazarın kendi hesaplamaları.

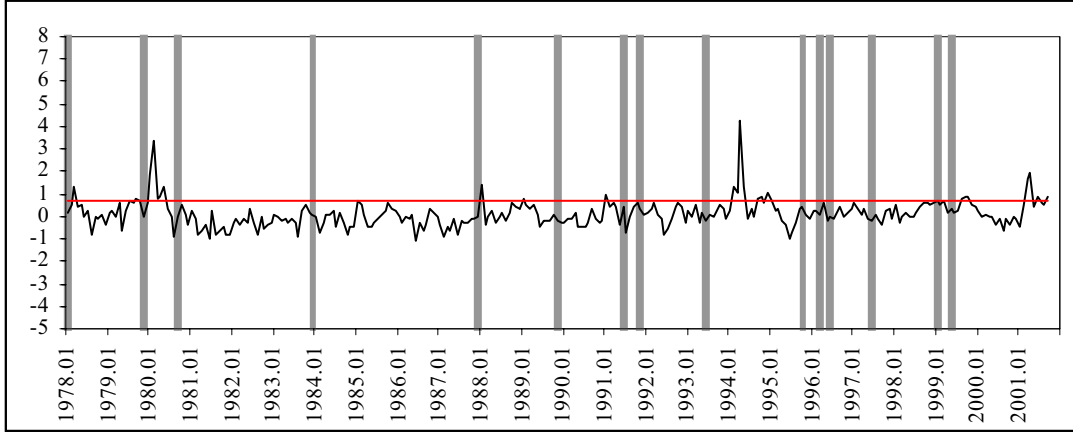
Açıklama: Yukarıdaki grafikteki gri dik çubuklar Türkiye'deki hükümet değişikliği aylarını göstermektedir. Standartlaştırılmış reel sanayi üretim artışı (SRSÜA) endeksi hesaplanırken, DİE'den temin edilen sanayi üretim endeksindeki 12'şer aylık artışlar, serinin aritmetik ortalaması ve standart sapması yardımıyla standardize edilmiştir. Standartlaştırılmış aylık enflasyon oranları (SEO) eğrisi; Şekil 3'te belirtilen kaynaklardan temin edilen fiyat endeksindeki aylık artış oranlarının benzer biçimde standardize edilmesiyle oluşturulmuştur. Döviz piyasası baskı (DPB) endeksi ise, finansal krizlerin öngörülebilirliği ile ilgili literatürdekine benzer bir biçimde, daha önceden ikisi de standardize edilen aylık Dolar kuru artış oranı ile TCMB'nin brüt döviz rezervlerindeki azalış oranının bir aritmetik ortalaması olarak hesaplanmıştır. Her üç grafikteki yatay eğriler, ilgili kriz dönemlerinin saptanmasında kullanılacak eşik değerlerini göstermektedir. Bu eşik değerlerinin belirlenmesinde, dağılımın yüzde 10'luk persentiline karşılık gelen değer baraj olarak kabul edilmiştir. Buna göre; SRSÜA'nın ilgili eşik değerinin altına düştüğü aylar reel krizlere, SEO eğrisinin eşik değerinin üstüne çıktığı aylar enflasyon krizlerine, DPB endeksinin eşik değeri aştığı aylar ise döviz krizlerine işaret etmektedir. Bu yöntemle saptanan ekonomik kriz dönemleri Şekil 6'da ayrıca gösterilmiştir.

Şekil 6: Türkiye'deki Reel Sektör, Enflasyon ve Döviz Krizlerinin Zamanlaması ve Politik İstikrarsızlık

Kaynak: DİE, TCMB, IMF ve TBMM; yazarın kendi hesaplamaları.

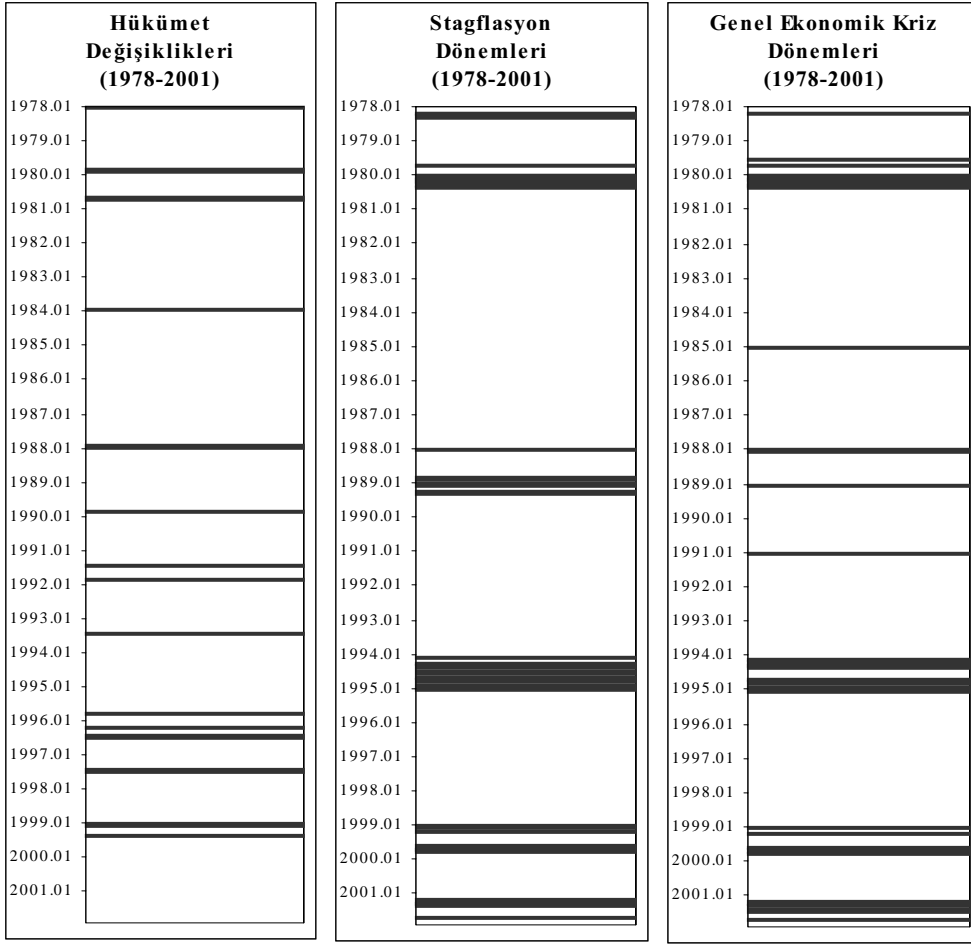
Açıklama: Yukarıdaki grafiklerdeki kriz dönemleri, Şekil 5'in altındaki açıklamada belirtilen yöntemle saptanmıştır.

Şekil 7: Türkiye İçin Genel Bir Makroekonomik Kriz Endeksi ve Hükümet Değişmeleri

Kaynak: DİE, TCMB, IMF ve TBMM; yazarın kendi hesaplamaları.

Açıklama: Yukarıdaki grafikteki gri dik çubuklar Türkiye’deki hükümet değişikliği aylarını göstermektedir. Genel ekonomik kriz ayları ise; SRSÜA serisinin negatifi, SEO eğrisi ve DPB endeksi değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Yüzde 10’luk persentilin verdiği eşik değeri grafikte yatay bir eğriyle temsil edilmektedir. Bu eşik değerini aşan aylar, genel makroekonomik kriz dönemi olarak yorumlanmış ve bu dönemler Şekil 8’de ayrıca gösterilmiştir.

Şekil 8: Türkiye’deki Stagflasyon ve Genel Ekonomik Kriz Dönemlerinin Zamanlaması ve Politik İstikrarsızlık
 Kaynak: DİE, TCMB, IMF ve TBMM; yazarın kendi hesaplamaları.

Açıklama: Ortadaki grafikteki stagflasyon dönemleri, Şekil 5’te belirtilen yöntemle hesaplanan SRSÜA endeksinin negatifi ile SEO eğrisi değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak oluşturulan bir stagflasyonist baskı endeksine uygulanan eşik değeri yardımıyla saptanmıştır. Genel ekonomik kriz ayları ise; Şekil 7’deki açıklamada belirtildiği gibi belirlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Hükümetler (1965-2001)

TC Hükümeti Numarası	Hükümetin Adı (Başbakan)	Hükümetin İşbaşına Geldiği Tarih
30	1. Demirel	27.10.1965
31	2. Demirel	03.11.1969
32	3. Demirel	06.03.1970
33	1. Erim	26.03.1971
34	2. Erim	11.12.1971
35	Melen	22.05.1972
36	Talu	15.04.1973
37	1. Ecevit	26.01.1974
38	İrmak	17.11.1974
39	4. Demirel	31.03.1975

TC Hükümeti Numarası	Hükümetin Adı (Başbakan)	Hükümetin İşbaşına Geldiği Tarih
40	2. Ecevit	21.06.1977
41	5. Demirel	21.07.1977
42	3. Ecevit	05.01.1978
43	6. Demirel	12.11.1979
44	Uluslu	20.09.1980
45	1. Özal	13.12.1983
46	2. Özal	21.12.1987
47	Akbulut	09.11.1989
48	1. Yılmaz	23.06.1991
49	7. Demirel	21.11.1991

TC Hükümeti Numarası	Hükümetin Adı (Başbakan)	Hükümetin İşbaşına Geldiği Tarih
50	1. Çiller	25.06.1993
51	2. Çiller	05.10.1995
52	3. Çiller	30.10.1995
53	2. Yılmaz	06.03.1996
54	Erbakan	28.06.1996
55	3. Yılmaz	30.06.1997
56	4. Ecevit	11.01.1999
57	5. Ecevit	28.05.1999

Kaynak: TBMM İnternet Sitesi, <http://www.tbmm.gov.tr>.